

УДК 37.015.3 (477)+378.147

К. Р. Колос,
аспірант

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧИТЕЛІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Проаналізовано і досліджено етапи професійного становлення вчителя. На кожному з етапів визначено основні психолого-педагогічні передумови розвитку професійних компетентностей учителів в умовах дистанційного навчання. Висвітлено роль тьютора в забезпеченні раціонального впровадження дистанційного навчання в системі післядипломної педагогічної освіти.

Постановка і обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодення вимагає від кожної людини постійного навчання протягом усього свого життя, бути конкурентоспроможною, високо кваліфікованою та професійно компетентною, що є провідними ідеями Болонського процесу, до якого Україна приєдналася у 2005 році.

Ключова роль у реалізації принципу "навчання впродовж життя" (LLL – Life Long Learning) належить післядипломній педагогічній освіті як основній формі професійного вдосконалення, адже саме завдяки цьому рівневі освіти можна найшвидше і якісно впроваджувати найновіші знання, інноваційні технології, інтерактивні форми і методи навчання, методики, освітні програми і проекти, розвивати професійні компетентності і підвищувати кваліфікацію працівників загальноосвітніх і вищих навчальних закладів.

Провідним у розвитку професійних компетентностей учителів нині є використання сучасних форм дистанційного навчання, ефективність якого забезпечується через інноваційні педагогічні технології з використанням інформаційно-комп'ютерних телекомунікацій. Тому методологічна основа такого підходу визначається канонічними і сучасними принципами дидактики, ключовим серед яких є принцип орієнтації на особистість.

Аналіз наукових досліджень. Дослідження професійного становлення, розвитку і самовдосконалення особистості як суб'єкта професійної діяльності здійснювали багато вітчизняних і закордонних науковців, зокрема: Г. Крайг, Д. Бокум, К. О. Абульханова-Славська, О. О. Бодальов, А. О. Деркач, Е. Ф. Зеєр, І. О. Зимня, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова, Л. М. Мітіна, В. А. Семиченко, В. О. Сластьонін, Ю. Г. Фокін, В. Д. Шадриков та ін.

Дослідженню професійної компетентності особистості, підготовки освітян, учителів присвятили свої праці багато вітчизняних і закордонних учених. Питання фундаментальних основ оновлення системи вищої освіти, професійної підготовки педагогів вищої школи, теоретичних та методичних засад формування професіоналізму, професійної культури, професійної майстерності і власне професійної компетентності викладачів ВНЗ розкриваються в працях В. П. Андрущенка, В. І. Бондаря, Н. В. Гузій, О. А. Дубасенюк, І. А. Зязюна, І. Ф. Ісаєва, В. Г. Кременя, Н. В. Кузьміної, В. І. Лозової, В. І. Лугового, В. К. Майборода, І. П. Підласого, Н. Г. Протасової, В. А. Семиченко, С. О. Сисоевої, В. О. Сластьоніна, В. І. Тесленка та ін.

Психологічному та педагогічному компонентам як основним складовим такого системного явища, як професійна компетентність педагога, значну увагу приділяють О. О. Бодальов, В. М. Введенський, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова, Л. М. Мітіна, А. М. Москаленко, О. В. Полуніна, Ю. Г. Фокін, В. Ю. Стрельников та ін., оскільки вони забезпечують здатність спеціаліста до особистісного та професійного саморозвитку, самовдосконалення, визначають його акмеологічну культуру.

Виокремлення аспектів проблеми, які ще недостатньо вивчені. У системі післядипломної педагогічної освіти основним суб'єктом дистанційного навчання є вчитель – доросла людина, розвиток якої відбувається шляхом накопичення та розширення раніше засвоєних життєвих принципів, поглядів, потреб і соціальних настанов. Тому для ефективного застосування дистанційного навчання варто визначити психолого-педагогічні передумови розвитку професійних компетентностей учителів.

Постановка мети та завдань статті. Розробка ефективних технологій дистанційного навчання та успішне їх застосування до розвитку предметно орієнтованих компетентностей вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти (СППО) вимагає розв'язування багатьох проблем, серед яких чільне місце посідає визначення психолого-педагогічних передумов розвитку професійних компетентностей учителів в умовах дистанційного навчання. Саме це є метою статті.

Виклад основного матеріалу. Після закінчення вищого педагогічного закладу, а іноді й суміщаючи навчання в ньому, молода людина розпочинає свою педагогічну діяльність у школі в ролі вчителя. Продуктивність професійного зростання педагога, насамперед, залежить від особистості вчителя та ефективності системи післядипломної педагогічної освіти, процес навчання у якій сьогодні повинен

бути безпосередньо спрямований на постійний розвиток професійних компетентностей вчителя на усіх етапах його професійного становлення.

Оскільки в дорослому віці розвиток проходить у широкому контексті й ніколи не відбувається прямолінійно, тому розглянемо професійний цикл учителя за Хейвінгхерстом [1: 644] (рис. 1) й на кожному з етапів виділимо основні психолого-педагогічні передумови розвитку професійних компетентностей учителів в умовах дистанційного навчання.

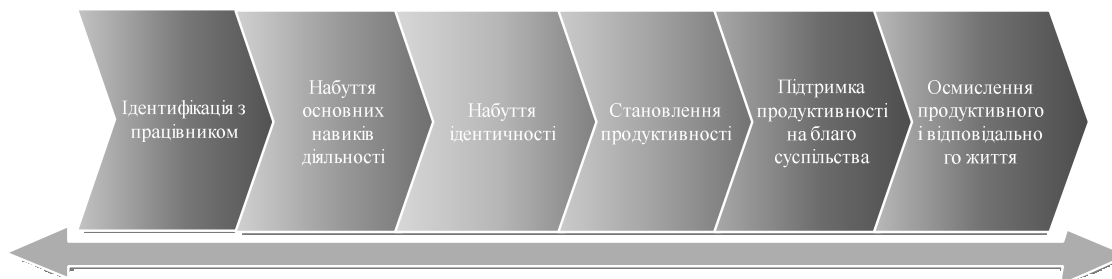


Рис. 1. Професійний цикл учителя за Хейвінгхерстом.

I етап: "Ідентифікація з працівником".

Ідентифікація – це емоційна прихильність педагога до стилю колективного життя певного загальноосвітнього навчального закладу, який через цю прихильність впливає на організаційну поведінку вчителя. Тобто внаслідок прихильності педагогів до системи відносин у своєму професійному середовищі, вони орієнтують свою поведінку відповідно до ефективної організації процесу навчання у школі. Це, насамперед, пов'язано з чітким визначенням його цілей, а також усвідомленням і прийняттям їх учнями. Цільові установки навчання спричиняють розуміння школярами суті і способів організації навчально-пізнавальної діяльності, суттєво впливаючи на її активізацію. Як у процесі навчання, так і при проведенні кожного навчального заняття реалізуються три основні групи взаємопов'язаних цілей [2]:

- навчальні: оволодіння знаннями, уміннями, навичками;
- розвиваючі: розвиток інтелектуальної, емоційно-вольової, діяльнісно-поведінкової сфери особистості;
- виховні: формування наукового світогляду, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури тощо.

Отже, завдання адміністрації школи полягає у створенні умов, за яких вчитель може проявити свої таланти і вміння, працюючи на благо школи. У цьому випадку вчитель ідентифікує свій професійний розвиток з цілями школи. Проте школа – це освітній заклад, що функціонує на базі чотирьох основних складових: адміністрація – вчителі – учні – громадськість (профспілки, вчительські та дитячі організації, батьківський комітет і т.п.). Тому вчителю на початку навчання учнів свого предмета варто організувати роботу так, щоб зацікавити учнів, вказати на перспективи розвитку предметної галузі та можливості застосування знань, умінь і навичок, набутих у процесі вивчення предмета. Водночас необхідно постійно проявляти власні предметно орієнтовані компетентності, що найбільш ефективно сприяють встановленню контакту між учителем і учнями. Відбувається процес ідентифікації вчителя учнями.

II етап: "Набуття основних навичок діяльності".

На цьому етапі у вчителя зростає потреба в самостійній роботі. Показниками цього є зниження тривожності й підвищення інтересу до роботи. Вчитель поступово освоює, застосовує, удосконалює методичні прийоми, створює власні розробки, формує своє розуміння змісту свого предмету, тобто стає більш зрозумілою його власна роль як учителя-предметника.

III етап: "Набуття ідентичності".

Вчитель виявляє задоволення від професії, відчуває відповідальність за загальну педагогічну справу. Водночас він більше уваги починає приділяти іншим, розмежовує особистісне і професійне, самостійно виявляє власні недоліки у професійній діяльності й ініціює їх вирішення, відчуває професійні обмеження.

Професійні й особистісні досягнення фахівця, який перебуває на цьому етапі становлення, свідчать про професійну зрілість працівника школи.

IV етап: "Становлення продуктивності".

Вчитель продукує індивідуальні форми педагогічної роботи при роботі з учнями, адекватно оцінює дії колег, активізує професійну діяльність (приймає участь у семінарах, конкурсах, конференціях тощо), що сприяє становленню продуктивності. Досягнення педагога носить стійкий

особистісний і професійний характер: сформоване диференційоване узагальнене уявлення про себе як особистість і як професіонала, чітке усвідомлення межі своєї компетентності та відповідальності, виявлення високої готовності до підвищення самоосвіти. В окремих випадках виявляє сприяння професійному росту іншого вчителя на основі власних розробок.

V етап: "Підтримка продуктивності на благо суспільства".

Особистісна цілісність й автентичність учителя сприяє розвитку особистості інших. Педагог ставиться до власного життя як до роботи у плані рефлексивного прогнозування та прожиття будь-якої конкретної ситуації зі збереженням точки зору універсальної загальнолюдської відносності. Цей рівень роботи характеризується як "служіння на благо суспільства".

Для подальшого професійного розвитку вчитель сам обирає форми, методи, підходи, технології роботи; підтримує постійні зв'язки з найближчими досвідченими колегами; систематично займається самоосвітньою роботою, що сприяє росту продуктивності у професійній діяльності.

Учитель відзначається власною креативністю та унікальністю, що сприяє швидкій власній та аудиторній адаптації під час процесу навчання.

Головним показником сприяння професійному росту шкільного вчителя є нове ставлення до професії, що виявляється у конструюванні сучасних підходів до реалізації змісту освіти.

VI етап: "Осмислення продуктивного і відповідального життя".

Учитель, озираючись назад, аналізує свої життєві досягнення, надбання. Е. Еріксон вважав, що для цього етапу професійного становлення найхарактернішими є підсумовування, інтеграція та оцінка усіх попередніх етапів професійного розвитку. "Тільки у того, хто певним чином піклувався про справи і людей, переживав тріумфи і поразки в житті, був натхненником для інших і висував ідеї – лише у того можуть поступово дозрівати плоди... попередніх етапів. Я не знаю кращого визначення для цього, ніж его-інтеграція (цілісність)" [3: 268].

Отже, кожний етап професійного розвитку вчителя характеризується своєрідним співвідношенням особистісних і професійних особливостей, що виявляються у процесі педагогічної діяльності, яка потребує високої компетентності та соціальної відповідальності.

Тому в процесі розробки навчальних планів, визначенні тематики, мети й змісту дистанційних курсів у системі післядипломної педагогічної освіти (СППО) варто, насамперед, керуватись потребами вчителів на кожному з етапів їх професійного становлення.

Оскільки дистанційне навчання у СППО передбачає проведення досить тривалого часу вчителя за комп'ютером, то конструювання відповідних курсів повинно відповідати вимогам інженерної психології та ергономіки.

При формуванні груп учителів у дистанційні курси повинен враховуватись їх рівень предметно орієнтованої компетентності з тематики відповідного курсу. Врахування цих критеріїв істотно не впливатиме на теоретичне наповнення дистанційного курсу, однак виклад матеріалу може відрізнятись у різних групах. Бажано, щоб дистанційний курс мав структуру, що сприятиме створенню умов навчання у діяльності та співробітництві. Найбільш доцільно використовувати тижневий цикл, у якому кожною особою передбачено час для роботи, відпочинку, господарчих справ, хобі та самовдосконалення. Тому при конструюванні дистанційного курсу повинен враховуватись цей принцип [4:116]. Серед багатьох віртуальних навчальних середовищ таку можливість надає "Веб-клас XIII" та Moodle.

Під час дистанційного навчання в системі післядипломної педагогічної освіти шкільний учитель виконує роль студента (учня, колеги з навчання тощо), якому необхідна допомога на всіх етапах навчання. Адже яка б досвідчена людина не була, у новій для неї галузі діяльності дуже потрібна допомога компетентної, щирої і доброзичливої людини. У дистанційному навчанні саме тьютор відіграє таку роль. Він одночасно є помічником, консультантом і у той же час колегою у процесі прийняття необхідних рішень і дій [5: 49], тобто "супроводить" студента протягом усього дистанційного навчального процесу.

У дистанційному навчанні тьютор, який творчо працює сам, стимулює творчість студентів, вчить їх думати, шукати, аналізувати. Удосконалення підходів до складання навчальних програм, урахування особливостей змісту, стилів та форм дистанційного навчання дозволить задовольнити потреби дистанційних студентів.

Внаслідок ефективної дистанційної навчальної діяльності у системі післядипломної педагогічної освіти кожен шкільний учитель розвиватиме свою предметно орієнтовану компетентність протягом усього життя.

Проведене дослідження дає підстави для таких висновків. На основі аналізу етапів професійного розвитку вчителя уточнено основні психолого-педагогічні передумови розвитку професійних компетентностей учителів в умовах дистанційного навчання. Результати цього дослідження можуть бути використані для розроблення методик упровадження дистанційного навчання у системі післядипломної педагогічної освіти.

Подальших досліджень потребують організаційно-педагогічні основи розвитку предметно орієнтованих професійних компетентностей учителів інформатики за дистанційною формою організації навчального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг, Д. Бокум. – [9-е изд.]. – СПб. : Питер, 2007. – 940 с.
2. Конспект лекцій "Педагогіка" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://readbookz.com/book/172/5437.html>.
3. Erikson E. H. (1963a). Childhood and society / E. H. Erikson. – [2-nd edition]. – New York : Norton. – 374 p.
4. Технологія розробки дистанційного курсу : [навчальний посібник] / [Биков В. Ю., Кухаренко В. М., Сиротенко Н. Г. та ін.] ; за ред. В. Ю. Бикова, В. М. Кухаренка. – К. : Міленіум, 2008. – 324 с.
5. Дистанційний навчальний процес : [навчальний посібник] / [Кухаренко В. М., Сиротинко Н. Г., Молодих Г. С., Твердохлебова Н. Є] ; за ред. В. Ю. Бикова та В. М. Кухаренка. – К. : Міленіум, 2005. – 292 с.

Матеріал надійшов до редакції 20.10. 2010 р.

Колос К. Р. Психолого-педагогические предпосылки развития профессиональных компетентностей учителя в условиях дистанционного обучения.

В статье проанализировано и исследовано профессиональное развитие учителя. На каждом из этапов профессионального становления педагога определены основные психолого-педагогические предпосылки развития профессиональных компетентностей учителей в условиях дистанционного обучения. Охарактеризована роль тьютора в обеспечении рационального внедрения дистанционного обучения в системе последипломного педагогического образования.

Kolos K. R. The Main Psychological and Pedagogical Prerequisites of Teacher's Professional Competences Development in Distance Learning.

Teacher's professional development has been studied and analyzed in the article. The main psychological and pedagogical prerequisites of teacher's professional competences development in distance learning have been determined on every stage of teacher's professional development. The tutor's role in providing rational introduction of distance learning in the system of postgraduate pedagogical education is highlighted.